

WARLIKE. Atlas d'un món difícil

Jordi Font Agulló i Magdala Perpinyà

[...] I promised to show you a map you say but this is a mural
Then yes let it be there are small distinctions
Where do we see it from is the question

Adrienne Rich, *An Atlas Of The Difficult Word, II* (1990-91)

El conjunt d'exposicions que s'apleguen sota la denominació de *Warlike. Atlas d'un món difícil* tenen, dins la seva diversitat, un eix comú: la constatació històricament, políticament i filosòficament irrefutable que ve a considerar que l'Occident –el nostre univers socioeconòmic i cultural– s'ha anat confegint en el decurs dels darrers cinc segles a partir de la preparació per a un possible –i sovint efectiu– desplegament d'accions de guerra. Aquest ús de la violència ha tingut i té diferents intensitats, variades justificacions, i també nombrosos perpetradors i víctimes. És a dir, els escenaris d'implementació poden ser múltiples: ja sigui entre les diferents entitats polítiques, ètnies, nacions o classes socials que han compartit o comparteixen l'espai geopolític que es defineix com a occidental, ja sigui dirigit asimètricament envers altres pobles o societats que es consideraven o que es continuen considerant fora de l'àmbit de l'autoproclamat Primer món. Ras i curt, un complex políticomilitar pren la iniciativa com a centre hegemònic i coacciona una vastíssima perifèria a fi de treure'n un rendiment econòmic i geopolític.

Tanmateix, la coacció adopta formes ben complexes. En aquest sentit, històricament la zona centre ha intentat legitimar el seu poder amb l'elaboració d'un discurs cultural i moral que parteix d'una suposada superioritat que es faria efectiva en tots els àmbits de la vida. Arran d'aquest plantejament, aquest nucli es perfila com el bressol d'uns valors i activitats que haurien articulat la modernitat enfront d'altres pobles i individus vistos com a endarrerits i, per tant, susceptibles de ser "civilitzats" o que, fins i tot, pregarien per tal de ser dominats a fi de progressarⁱ. Darrere la consecució i expansió de la modernitat hi ha, per tant, una densa i llarga història de violència que va arribar al seu zenit durant la primera meitat del segle anterior. Després de les grans conflagracions mundials, les agressions no van desaparèixer, sinó que van persistir, en altres formes més subtils i de més baixa intensitat o emmascarades per una retòrica humanitària que fins i tot ha invalidat el dret internacional interestatal. D'aquesta manera, l'esmicolament postmodern del darrer quart del segle XX, que havia de desembocar amb la fi (feliç) de la història, no va tenir els resultats esperats pels acòlits de l'ultraliberalisme. De fet, el setembre de 2001, els atacs de fonamentalistes islàmics sobre Manhattan van fer palès que el relat tancat i unívoc del liberalisme estava lluny de quallar mundialment. No obstant això, les agressions al cor neuràlgic de la metròpolis també obrien noves perspectives per tirar endavant un vell projecte quimèric del militarisme nord-americà que tindria la seva legitimitat en el suposat objectiu moral –encara que fos mitjançant el llançament massiu de mortífers míssils de creuer *Tomahawk*– d'estendre arreu la pau, l'ordre i la democràcia. En conseqüència, l'activitat "civilitzadora" ha estat sinònim d'agressió i dominació, i ha implicat l'entrada en una dinàmica de guerra permanent sense límitsⁱⁱ, agreujada per les incoherències i limitacions d'un imperi sense possibilitats de consolidar un nou ordre mundialⁱⁱⁱ. Per tant, lluny de confirmar-se la plasmació benigna del programa polític del segle americà dels falcons neoimperialistes de Washington, el resultat ha estat la subjugació d'àmplies regions del planeta en el caos, el terror i el sofriment. En canvi, cal assenyalar que, malgrat el fiasco polític, els rèdits econòmics per aquestes elits, predisposades a privatitzar fins i tot els mateixos recursos militars, han estat extraordinaris. Per consegüent, el que apareix com una "gran història" de fracassos polítics i d'èxits econòmics per a unes minories, esdevé també un conjunt de desenes de milers, milions, de "petites històries" personals colpides pel dolor i l'horror. Des de Mesopotàmia al desert del Darfur, de les selves

africanes a les muntanyes de l'Afganistan, la por, la fam, i la brutalització del combat prenen forma corpòria per bé que difícilment, tot i l'omnipresència dels *media* i el protagonisme humanitarista de la víctima^{iv}, arribarem a copsar el dany causat moralment i física per la guerra tecnificada sobre els cossos i els esperits humans^v. Eufemismes, argücies i manipulacions publicitàries, solen desvirtuar una comunicació fefaent de la desolació a què és sotmès l'ésser humà en els contextos bèl·lics.

Així, doncs, si retornem al fonament del nostre argumentari que situa el naixement de l'impuls modern a la fi del segle XV, resulta relativament senzill endevinar que la modernitat i la guerra han esdevingut unes companyes inseparables durant segles. Des d'una òptica antropològica i sociopolítica es podria afirmar que les unitats polítiques que acabaran essent els pilars de l'Occident capitalista i colonialista, van adoptar un marcat caràcter *warlike*^{vi}. Aquesta terminologia que en llengua anglesa es distingeix del seu antònim *warfree* (lliure de guerra, sense guerra) defineix unes comunitats humanes que, a fi de consolidar en benefici propi els enormes desequilibris derivats de la desigualtat, de l'explotació infligida sobre altres pobles i de la voluntat de domini, han articulat el seu *modus vivendi* orientat vers la preparació per a l'enfrontament bèl·lic. La guerra, per tant, durant segles, s'ha erigit, i erigeix encara ara, com a peça fonamental de la cosmovisió sobre la qual s'aferma el sistema, malgrat que sovint es justifica com un mal necessari per tal de combatre els presumptes retard i barbàrie d'altres pobles, amb freqüència de tarannà *warfree*.

Com ja hem esmentat, l'actitud *warlike* en el segle XX va atènyer punts àlgids. La Primera Guerra Mundial, la Revolució russa, l'ascens dels feixismes, guerres civils diverses, la Segona Guerra Mundial, les guerres d'alliberament nacional a les antigues colònies, la Guerra Freda. Aquesta darrera era, segurament, l'ordenació *warlike* quasi perfecte que s'emparava en un equilibri aportat per la dissuasió mútua entre els blocs confrontats. L'esfondrament d'un dels blocs, el soviètic, no va significar l'abandó dels preparatius per a la guerra. Ben al contrari, trencada aquella cotilla, la conflictivitat bèl·lica va esclatar de manera polimorfa quan es va materialitzar la implosió del socialisme "realment existent" i la proclamació d'una *pax americana* fictícia. La conseqüència ja l'hem assenyalat: la conversió de bona part del món en un camp de batalla sense límits on les accions bèl·liques es presenten com si es tractessin d'operacions policials de caire internacional. La deriva de tot plegat pren la configuració d'un oxímoron: el caos i el desequilibri constitueixen la columna vertebral de l'ordre regnant^{vii}. Com és sabut, per exemple, la consecució del control sobre les fonts d'energia finites, que fan possible el benestar occidental, requereix el manteniment d'un estat de guerra constant. Malgrat aquestes circumstàncies, en molts estats europeus per primera vegada hi ha diverses generacions que no han conegut directament la guerra, és a dir, la cruesa del combat en primera persona o els sofriments causats a la població civil. Una paradoxa, indubtablement perversa, que és mantinguda per la sofisticació tecnològica –l'activació a distància de la màquina de guerra– i pel fet que, sovint, els protagonistes dels enfrontaments armats són uns tercers (l'Altre), pobres i dependents dels migrats guanyats que els proporciona el mateix exercici de la violència sobre altres desvalguts.

L'esclat de l'ordre de la modernitat –tan lligat al colonialisme– i el propòsit de restaurar-lo en el seu vessant neoconservador ha implicat l'augment de la injustícia, de la desigualtat i, en conseqüència, del ressentiment i el fanatisme entre tots aquells pobles més desfavorits. Des de la primera Guerra del golf (1991) com a acte inaugural de la nova era, s'ha accedit a una mena de situació bèl·lica global desreglamentada. La implicació conspiradora en el tauler d'interessos econòmics i geopolítics, les progressives intervencions en zones estratègiques, han atorgat un caràcter *warlike* ben peculiar a les societats occidentals. En aquest sentit, es pot afirmar que la guerra constituïda en una cultura és present arreu: en els *media*, en ficcionalitzacions diverses (cinema, videojocs, literatura, xarxa internet), en les relectures historiogràfiques i recuperacions museogràfiques que es fan del passat, en l'organització *seguritària* de les relacions socials... D'aquesta manera, mentre que les ramificacions culturals de la guerra són proclius fins i tot a convertir-se en un assumpte situat al llindar del camp

turístic o de l'aventura simulada, en canvi, però, la guerra real es viu com una experiència estranya, allunyada de les nostres vides acomodades.

En bona mesura, doncs, –i per això proliferen els discursos sofistes i els mots ambivalents en l'exercici de la mateixa violència bèl·lica (danys col·laterals, bombes intel·ligents)– la guerra esdevé un pilar constituent, un bastió, de l'ordenament socioeconòmic i de l'univers simbolicocultural dominants. A vegades, aquesta essència del sistema es fa visible a partir de l'aplicació d'una mena d'exorcisme benintencionat de les guerres del passat recent que pot consistir en la rememoració, en el conreu del dol, en la sacralització de la víctima i la condemna dels totalitarismes. És, sens dubte, un fenomen molt característic del canvi de segle, que ha pres molta força, i que significa l'aparició controvertida de la memòria en l'arena pública. En altres ocasions, l'amenaça latent d'un atac bèl·lic o terrorista serveix per influir en la construcció d'unes conductes socials acrítiques, obsessionades en la seguretat i en la protecció enfront dels hipotètics enemics de la llibertat i de la democràcia.

Sens dubte, l'ànim combatent s'estén arreu: contra el terrorisme internacional, però també amb diferent grau d'intensitat contra els fenòmens migratoris, contra les classes desfavorides dels barris marginals, contra tot allò que es considera diferent i desestabilitzador. La dissidència es condemna i ridiculitza. En definitiva, la guerra i el seu llenguatge impregnen moltes esferes de la quotidianitat i, també, a la inversa, els llenguatges ordinaris, literaris o d'altres àmbits, amb l'ús d'articulacions metafòriques atapeïdes de cinisme, desfiguren i suavitzen el caràcter brutal i criminal de la guerra.

No obstant això, per més arguments capciosos que s'ordeixin, de fons hi ha una situació penosa i fràgil. De fet, la conjuntura actual es pot qualificar com un "món difícil", on molts aspectes han de ser desxifrats i denunciats si es pretén crear i trobar vies de coexistència com a mínim. Per tant, la configuració d'atles, entesos no només com una col·lecció de mapes, sinó també com a compilació de crítiques és cada vegada més necessària, encara que sigui l'"atles d'un món difícil". L'aproximació crítica a aquesta marcialitat social –amb freqüència tractada amb confidencialitat i en altres ocasions susceptible de ser mitificada en el *prime time* dels mitjans de comunicació– en el ric món occidental en vies d'empobriment, té diversos viaranyos. Un de factible és el posicionament de propostes artístiques actuals que han pres com a forma d'expressió ètica les eines heretades de les avantguardes més engatjades de la modernitat d'entreguerres i que, repeses i readaptades, se circumscriuen en la teoria i pràctica de la postmodernitat crítica: muntatge i reciclatge visual, desconstrucció i documentalisme, reapropiació i distància irònica.

Davant d'aquesta situació de desregulació global, prendre posició no és poca cosa. Implica, com assenyala Georges Didi-Huberman^{viii} seguint l'estela de Bertolt Brecht, desitjar, exigir alguna cosa, situar-se en el present i aspirar a un futur. L'agudesca crítica que caracteritza certa producció artística actual –i en la qual s'inscriuen els treballs de María Ruido, Marta de Gonzalo i Publio Pérez, Cristina Lucas, Immo Klink, Monika Anselment, Raül Roncero i Toni Giró– se suma a la pretensió d'il·luminar el regne de la foscor en què està immersit tot allò que té a veure amb l'experiència bèl·lica. Per tant, amb un objectiu desvelador, es presenten unes exposicions que giren al voltant de diferents qüestions dins del concepte unificador de *warlike*. Concepte que s'ha estimat idoni per tal d'emprar-lo com a un dels eixos definidors d'un temps en què la imposició de la pau global^{ix}, a cop d'operacions preventives, sembla que pot esdevenir més terrorífica que la guerra total.

ⁱ Vegeu, per exemple, Edward SAID, *Culture and Imperialism*, Alfred A. Knopf, Nova York, 1993; versió castellana, Anagrama, Barcelona, 1996.

ⁱⁱ Vegeu Daniel BENSALID, *Éloge de la politique profane*, Éditions Albin Michel, París, 2008.

ⁱⁱⁱ Vegeu Michael MANN, *Incoherent Empire*, Verso, Nova York i Londres, 2003; versió castellana, Paidós, Barcelona, 2004.

^{iv} Vegeu Philippe MESNARD, *La victime écran. La représentation humanitaire en question*, Les Éditions Textuel, París, 2002.

^v Sobre aquesta qüestió són imprescindibles els llibres: Paul FUSELL, *Wartime*, Oxford University Press, Inc, Nova York, 1989; versió castellana, Turner, Madrid, 2003 i Joanna BOURKE, *An Intimate History of Killing*, Granta Books, Londres, 1999; versió castellana, Crítica, Barcelona, 2008.

^{vi} Sobre aquest assumpte, vegeu per exemple: Stéphane AUDIOIN-ROUZEAU, *Combattre*, Éditions du Seuil, París, 2008.

^{vii} Vegeu Francisco VEIGA, *El desequilibrio como orden*, Alianza Editorial, Madrid, 2009.

^{viii} Vegeu Georges DIDI-HUBERMAN, *Cuando las imágenes toman posición*, A. Machado Libros, Madrid, 2008.

^{ix} Asseveració de Gilles Deleuze i Félix Guattari recollida per Daniel Bensaïd a *Éloge de la politique profane*, *op.cit.*